

УДК 821.163.3-4(049.3)
УДК 821.09(049.3)
УДК 801.73(049.3)
УДК 82.0(049.3)

Иван ЦЕПАРОСКИ
Филозофски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
idjeparoski@gmail.com

ЗБОРНИК ЗА РАЗЛИЧНИТЕ КРИТИЧКИ И ТОЛКУВАЧКИ ЗАЕДНИЦИ

Приредувањето на книга каква што е „Критички методи и толкувања“, том I–II, (прир.) академик Катица Кулавкова (Скопје: МАНУ, 2018), не е ниту мала ниту едноставна работа. Згора на тоа, да се мобилизираат и да се координираат над дваесет истражувачи на феноменот на книжевноста од различни хуманистички и општествени дисциплини – теорија и историја на книжевноста, компаратистика, филозофија и естетика, културологија и социологија на книжевноста и на уметноста, фолклористика и театрологија, семиологија и наратологија – е уште потешка работа. Но, не само поради ова, туку најмногу поради својата сеопфатност и теориска релевантност, книгата „Критички методи и толкувања“ (Кулавкова 2018) што ја приреди и стручно ја редактира академик Катица Кулавкова, заслужува не само промотивно внимание, туку, многу повеќе, и едно попродабочено толкување и вреднување. Поради карактерот на ова претставување¹, а и поради фактот дека пред мене, елоквиентно и упатено, веќе говореше врвниот познавач на оваа проблематика академик Влада Урошевиќ, во оваа пригода ќе се задржам само на неколку аспекти на ова мошне комплексно и единствено дело во рамките на современата македонска хуманистичка мисла.

Да се пишуваат дела од сферите на книжевната критика, методологија и херменевтика, со ваков обем и структура, не е чест случај ниту во поголеми книжевни и теориски средини од нашата. Како што укажува и Катица Кулавкова во својот воведен текст кон оваа хрестоматија „во

¹ Овој текст првично во својата покуса верзија е презентираан на промоцијата на книгата *Критички методи и толкувања*, том I–II, приредена од академик Катица Кулавкова (Скопје: МАНУ, 2018, стр. 438 + 462). Промоцијата се одржа на 24 октомври 2018 година во Свечената сала на МАНУ каде што како прв промотор настапи академик Влада Урошевиќ.

македонската книжевна наука нема ни изворни (македонски) ни преработени книги (зборници, хрестоматии) во коишто се претставени (описно, хронолошки, споредбено) и систематизирани водечките критички и толкувачки методи својствени за книжевноста, применети врз книжевните уметнички дела, а во одредени случаи применети интермедијално, по однос на сродните уметнички дела и медиуми со коишто уметноста стапува во творечки дијалог и во коишто доаѓа до адаптација или до трансформација на едно книжевно/уметничко дело: театарот, филмот, сликарството, музиката и стрипот“ (Кулавакова 2018/I: 9).

Затоа сакам недвосмислено да подвлечам дека оттаму доаѓа и потребата да се подготви едно вакво дело, но оттаму доаѓа и потребата ова дело да се потпре врз сопствени книжевно-теориски сили, зашто книжевно-теориската и филозофската, односно хуманистичката мисла во Македонија веќе се доволно развиени за да можат да одговорат на еден ваков сериозен и суштествен предизвик.

Па сепак, да се претставуваат критичките методи во контекст на толкувањето на книжевноста и кон нив да се пристапува од гледна точка на книжевната теорија односно книжевната критика, во англосаксонската теорија разбрана и определена како *literary criticism*, е мошне сложена работа. Да се дефинира *книжевната критика/теорија* денес, е исто толку тешко и неблагодарно, како што било и пред повеќе од половина век, та дури и порано. Секако, како малку нешта да се измениле од времето кога прочуениот компаратист и теоретичар на книжевноста Рене Велек (1903 – 1995) (René Wellek) се прашувал како е можно еден важен термин, каков што е терминот „критика“ (анг. *criticism*, фр. *critique*, гер. *Kritik*, итал. *critica*), да доживува толку многу различни толкувања и примени (Wellek 1962; Wellek 1963). Рене Велек се прашувал како се случило терминот и поимот „критика“ во англосаксонската теорија и историја на литературата да ги замени вообичаените историско затврдени поими како „поетика“ или „реторика“ и згора на тоа: зошто во германската книжевна традиција тоа не се случува, туку книжевната критика (*Literaturkritik*) се сфаќа потесно и се врзува за критиките и рецензиите објавувани во печатените медиуми (или подоцна во електронските или дигиталните медиуми). Одговорите на Велек се обемни и сеопфатни а нив тој ги образложува во своето осумтомно капитално дело „Историја на модерната критика“ (*A History of Modern Criticism 1750 – 1950*) (Wellek 1955 – 1993). Во основа овие одговори се појаснувачки и толкувачки и во нив, во рамките на еден по обем ограничен пристап каков што е постојниов, и не може да се навлегува поопстојно, зашто ставовите на Велек се наведуваат само за да се има предвид и за да се потенцира важноста и тежината на потфатот на Кулавакова, но затоа, пак, е можно постапно да се укажува на прашањата врзани за разграничувањата меѓу *поширокото* и *пошесното* толкување на книжевната критика, како и на критичките методи.

Бидејќи на Балканот, а оттаму и во Македонија, влијанието на вториот став (оној што критиката ја сфаќа потесно) во минатото бил далеку поизразен, кај нас не е доминантно сфаќањето за „книжевната критика“ (literary criticism) како за сеопфатно научно проучување на литературата – тоа кај нас се „теоријата на книжевноста“ (theory of literature) и „историјата на книжевноста“ (history of literature), како подрачја на „книжевната наука“ или на „науката за книжевноста“ (гер. Literaturwissenschaft, англ. literary study, рус. литературоведение) што ќе ги обединува двете претходни, или како што се дефинира во нашиот *Поимник на книжевната теорија*, науката за книжевноста е „епистемолошки и методолошки комплекс од дескриптивни, теориски, историски, критички, аксиолошки и интерпретативни дискурси кои се занимаваат со проучување на книжевноста“ (Кулавакова 2007: 377).

Кога веќе се спомна *Поимникот на книжевната теорија*, исто така приреден од академик Катица Кулавакова, сакам да укажам дека двотомната книга „Критички методи и толкувања“, што сега се претставува, ја сметам за логично и совршено продолжување и дообразложување на клучните идеи овозможени во *Поимникот*, идеи што, сега, се однесуваат на анализата и примената на најзначајните критички методи врз конкретни книжевни дела, во најголем дел создавани во рамките на современата македонска книжевност.

Но, прашањето за односот помеѓу книжевната теорија и книжевната критика и денес се смета за отворено, зашто, како што укажува и Ферид Мухиќ, авторот кој кај нас меѓу првите се зафати со анализата на критичките методи во својата книга „Критички методи“ (Мухиќ 1977), а воедно и ја напиша истоимената одредница во веќе спомнатиот *Поимник на книжевната теорија*, во која се тврди дека „за едните, не постои никаква разлика помеѓу овие два поима, додека другите книжевната критика ја сметаат за применета книжевна теорија“ (Мухиќ 2007: 282). Како и да е, во овој контекст е јасно дека критичарот – а тоа сме сите ние што учествувавме во пишувањето на книгата што сега е предмет на разгледување – посредува помеѓу делото и читателот и оттаму, како што смета хрватскиот теоретичар на книжевноста Владимир Бити, „природно е да се претпостави дека критиката започнува оној момент кога се создава потреба за такво посредување. Таа морала да се создаде кога контекстот на рецепцијата на книжевното дело престанал да биде саморазбирлив“ (Biti 1983: 109).

При сето ова би можело да се тврди, како што смета канадскиот естетичар Френсис Спаршот, дека критиката не треба да му робува само на еден единствен метод или само на една единствена школа на критика, туку дека, накратко парафразирано, критиката е една *изведба* (performance) за една друга изведба, односно изведба за едно веќе оформено уметничко дело (Sparshoott 1967). Оттаму, како што во тој контекст појаснува и естетичарката Ен Шепард, надоврзувајќи се имплицитно на

ставовите на Спаршот, критиката или „толкувањето во оваа смисла е сродно со сите други изведбени уметности. Диригентот и изведувачите толкуваат музички дела, пејачите интерпретираат песни, танчерите интерпретираат балети. Исто како што можеме да не се согласиме со толкувањето на една драма понудено од критичарот, така можеме и да не се согласиме со толкувањето понудено во една конкретна изведба“ (Sheppard 1987: 85–86). На тој начин критиката е една изведба крајно сродна со другите изведби во уметноста (театарски, музички, танцови итн.).

Токму затоа сите текстови застапени во нашата хрестоматија можеме да ги толкуваме и како различни изведби што владеат со различни техники на изведувањето и на тој начин на различен начин ги посредуваат вистината, убавината, добрината и вредностите на книжевното уметничко дело сфатено и онтолошки и епистемолошки и аксиолошки.

Во седмото издание на „Речникот на книжевни термини“ (*A Glossary of Literary Terms*, 1999)² на прочуениот професор на Корнел Универзитетот (Cornell University), Мејер (Мајк) Хауард Абрамс (Meyer /Mike/ Howard Abrams), значи во речникот на совршениот енциклопедиски зналец на историјата и теоријата на литературата, во речникот на Мајк Абрамс (1912 – 2015) кој создаваше сè до својата сто и трета година од животот, ќе ја најдеме следнава одредба врзана за „книжевната критика“.

„**Критиката** или поопределено **книжевната критика**, е севкупен поим за истражувањата што се однесуваат на дефинирањето, класифицирањето, анализирањето, толкувањето и вреднувањето на книжевните дела“ (Abrams 1999: 49–50). Во продолжение Абрамс ја внесува дистинкцијата помеѓу „**теоретската критика**“ (*theoretical criticism*) и „**практичната критика**“ (*practical criticism*) или „**применетата критика**“ (*applied criticism*), при што „теоретската критика“ е, всушност, теорија на книжевноста, зашто таа „предлага една експлицитна теорија на книжевноста, во смисла на генерални принципи, заедно со една група на термини, дистинкции и категории што се употребуваат за да се идентифицираат и анализираат книжевните дела, исто како и **критериумите** (стандардите или нормите) според кои овие дела и нивните автори се вреднуваат“ (Abrams 1999: 50).

Во тој контекст, треба да се потсетиме, најпознати автори и дела што ја градат „теоретската критика“ се делото на Аристотел „Поетика“ и на Псевдо Лонгин „За возвишеноста“ (во Грција), потем делата на Хоратиј (во Рим), Боало и Сент-Бев (во Франција), Баумгартен и Гете (во Германија), Семјуел Џонсон, Колриџ и Матју Арнолд (во Англија),

² Инаку оваа книга го доживува и своето деветто издание во 2009 година кај издавачот Вадсворд (Wadsworth Cengage Learning) во Бостон, Масачусет (Boston, MA) а на книгата соработува и Џефри Галт Харфам (Geoffrey Galt Harpham) што резултира со внесување на уште 24 нови термини. Сепак, одредницата посветена на „критиката“, односно на „книжевната критика“ и во ова најново издание останува неизменета.

на По и на Емерсон (во Америка), додека клучните дела во XX век кои се составен дел на „теоретската критика“ се оние од 20-тите и 30-тите години на XX век во лицето на рускиот формализам, 30-тите, 40-тите и 50-тите години, на архетипската критика, на Новата критика и на феноменолошката критика, односно на делата на И. А. Ричардс („Принципи на книжевната критика“, 1924), на Кенет Берк („Филозофија на книжевната форма“, 1941), на Ерик Ауербах („Мимесис“, 1946), на Нортроп Фрај („Анатомија на критиката“, 1957), како и на голем број теоретичари на книжевноста во 60-тите години на минатиот век кои предлагаат различни форми на критички теории од типот: структуралистичка критика, феминистичка критика и стилистичка критика; во 70-тите години: постструктурализам, деконструкција, анализа на дискурсот, различни форми на теорија на рецепција и на критика на читателовиот одговор (reader-response criticism), семиотичка критика, теорија на говорните чинови (speech-act theory); во 80-тите: дијалогска критика, нов историцизам, културни студии; а во 90-тите: постколонијални студии, теорија на не-обичното (queer theory) (Abrams 1999: 320).

Но, бидејќи е јасно дека вака разбраната *теоретска критика* е, всушност, само друго име за *теоријата на книжевноста* да се врати ме повторно кон идеите Рене Велек за книжевната критика во контекст на нејзиното традиционално и најшироко дефинирање кое неа ја определуваше и како „дискурс за книжевноста“, а во пошироката смисла, како што велеше Велек, вообичаена за англискиот јазик, таа со својата дејност вклучува „опис, анализа, толкување, исто како и вреднување на специфичните книжевни дела и дискусија за принципите на теоријата и на естетиката на книжевноста, или за сето она што можеме да го определиме како дисциплина порано позната како поетика или реторика“ (Wellek 1973, Vol. I: 597). Јасно е дека во основа ова е поширокото одредување на „книжевната критика“ кое е поблиску до *книжевноста теорија* и повеќе од јасно е дека токму ваквиот вид книжевна критика, односно книжевна теорија и херменевтика, е она што им е иманентно на текстовите застапени во хрестоматијата подготвена од академик Катица Кулавакова, текстовите во кои се прави обид практично да се иследи различието на современите критички методи, главно оформени во XX век.

Всушност, треба да се укаже дека за најголемиот дел од критичките методи (правци) за кои говореше Мајк Абрамс, во нашата хрестоматија „Критички методи и толкувања“ (Кулавакова 2018) постојат продлабоченивидувања и интерпретации, што недвосмислено говори за квалитетот на оваа наша новообјавена хрестоматија.

А сега сакам таксативно да ги набројам учесниците во овој особен проект на македонската книжевна наука и да се извинам што нема да можам поодделно да ги претставам нивните текстови и анализи, зашто само за да ги наведам нивните клучни идеи, така како што се презентирани во 40-те резимеа на овие трудови (инаку составен дел на оваа

акрибично и технички одлично подготвена хрестоматија), за тоа би ми биле потребни повеќе од дваесет страници. А кога, пак, би се пристапило и кон некој попродлабочен пристап, кој би одел далеку пошироко од наведување на насловите и на резимеата, тоа секако би подразбирало овој осврт да биде уште подолг и пообеман. Сепак, оваа теориска разновидност и различност во пристапите на застапените автори, можеби најдобро се супсумира преку протежираната теориска синтагма од текстот на Кулавкова, имено, предложениот критички метод на (умерен) „интерпретативен синкретизам“ (Кулавкова 2018/I: 33), производ на естетичкиот и методолошки плурализам толку својствен за XX и за првите децении на XXI век. На тој начин, она што естетичарите од типот на Џани Ватимо (Vattimo 1993) го определуваа како преминување, лизгање, на жанровите еден во друг, на книжевно-теориски план можеме да го определиме како еден премин (транзиција), односно како лизгање на интерпретативните методи еден кон друг, како своевиден книжевно-критички меланж (Цепаровски 2009: 263) кој не бега од тоа да биде определен како синкретички или како „интерпретативен синкретизам“.

Во тој контекст сите застапени методи и стратегии на толкувањето: синкретичката, психоаналитичката, архетипската, ритуално-митолошката, митопоетичката, рецепционистичката, херменевтичката, неомарксистичката, дијалогската, структуралистичката, постструктуралистичката, семиотичката, ново-историцистичката, постколонијалната, деконструкцијата, наратолошката, театролошката, интертекстуалната и интермедијалната критичка метода, сите тие заедно, која повеќе која помалку, го претставуваат најзначајното во рамките на критичките методи и толкувања во современиот свет на книжевноста. Во името на ова заедништво на различните критички методи и толкувања, сакам да им се заблагодарам, и искрено да им честитам, на сите автори застапени во оваа книга кои суптилно и сеопфатно ги толкуваа овие различни методи.

Бројот на овие автори е (1 + 21). И тоа наведени според редоследот на печатење на текстовите: **Катица Кулавкова**, Јасна Котеска, Нина Анастасова-Шкрињариќ, Ана Кечан, Кристина Димовска, Иван Цепаровски, Силвана Балнат, Анастасија Гурчинова, Бујар Хоџа, Антоанела Петковска, Вангел Ноневски, Ангелина Бановиќ-Марковска, Марија Горѓиева-Димова, Соња Стојменска-Елзесер, Калина Малеска, Искра Тасевска, Лидија Капушевска-Дракулеска, Венко Андоновски, Ана Стојаноска, Мируше Хоџа, Владимир Мартиновски и Бошко Караџов.

Секако, на сите ним треба да им се честита за одлично сработеното, а особено треба да ѝ се заблагодариме на академик Катица Кулавкова што целосно бдееше врз овој проект, од почетокот до крајот, редактирајќи ги сите текстови до последен момент, на тој начин правејќи ја оваа книга достапна не само за специјалистите и за студентите, туку и за обичните читатели. А сите ние што се занимаваме со тајните на созда-

вањето и на толкувањето на книжевноста, одамна знаеме – литературата без нив и не може да постои.

Библиографија

- Мухиќ, Ф. 1977. *Критички методи*. Скопје: Мисла.
- Мухиќ, Ф. 2007. „Критички метод“. *Поимник на книжевнаџа теорија*. прир. Катица Кулавкова. Скопје: МАНУ, стр. 282–284.
- Кулавкова, К. (прир.) 2007. *Поимник на книжевнаџа теорија*. Скопје: МАНУ.
- Кулавкова, К. (прир.) 2018. *Критички методи и толкувања I–II*. Скопје: МАНУ.
- Џепароски, И. 2009. *Уметничкоџо дело*. Скопје: Магор.
- Abrams, M. H. 1999. *A Glossary of Literary Terms*. Seventh edition. Boston, Mass.: Heinle & Heinle/Thomson Learning.
- Biti, V. 1983. “KnjiŒevna kritika”. *Uvod u knjiŒevnost*. (Prir.). Zdenko Œkreb i Ante Stamać. Zagreb: GZH, str. 93–137.
- Vattimo, G. 1993. “Izvan granica estetskog”. *Projekat*, br. 2, Novi Sad.
- Wellek, R. 1962. “The Term and Concept of Literary Criticism”. *Proceedings of The Third Congress of International Association of Comparative Literature*. The Hague: Mouton, pp. 35–47.
- Wellek, R. 1963. *Concept of Criticism*. New Haven: Yale University Press.
- Wellek, R. 1955–1993. *A History of Modern Criticism 1750–1950*. 8 Vols. New Haven: Yale University Press.
- Wellek, R. 1973. “Literary Criticism”. *Dictionary of the History of Ideas*, Vol. I. (Ed.) Philip P. Wiener. New York: Charles Scribner’s Sons. pp. 596–607.
- Sheppard, A. 1987. *Aesthetics: An Introduction to Philosophy of Art*. Oxford: Oxford University Press.
- Sparshoot, F. 1967. *The Concept of Criticism*. Oxford: Clarendon Press.

Ivan DJEPAROSKI

AN ANTOLOGY ON DIFFERENT CRITICAL
AND INTERPRETATIVE COMMUNITIES

This paper reviews and affirms the publication of the Anthology prepared by academician Katica Kulavkova entitled „Critical Methods and Interpretations“, a book that is an undoubted contribution to the Macedonian literary theory and literary criticism. This theoretically relevant Anthology presents and analyzes a number of current critical methods and interpretations, but also implements their practical application on specific works of Macedonian and world literature. This abundance of methods gives an overview of the current situation within the literary theory in the world, but, at the same time, it is an insight into the current situation in this field within the Macedonian literary theory.

Keywords: Literary Theory, Critical Methods, Interpretations, Katica Kulavkova